כיתה ה' | תנ"ך | שיעור 2 מתוך 4 | 45 דק' | ויקרא יט, א-טז

ממלכתי: בתכנית הלימודים בתנ"ך ליסודי הממלכתי (הנחיות הפיקוח, תשפ"ד) ספר ויקרא נלמד בכיתה ה' לצד ספר במדבר, בנושא "חוקים חברתיים ומוסריים": פרקים יט וכה (א-יג), והמיקוד המומלץ הוא פרק יט. חמ"ד: בתכנון השנתי של תנ"ך חמ"ד חומש ויקרא משויך לכיתה ד' (בכיתה ה' לומדים במדבר ושמואל א), ולכן בחמ"ד היחידה מתאימה לכיתה ד' או לחזרה. ביחידה רש"י להעשרה. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

קדושה בחיי היום-יום: "קדשים תהיו"

🎯 מטרות השיעור

- להבין שבפרק יט הקדושה אינה רק במשכן, אלא גם בשדה, בעבודה, במשפט וברחוב.
- להסביר את מתנות העניים (פאה, לקט, עוללות ופרט) ולמי הן נועדו.
- לזהות בפסוקים מצוות שמגינות על החלש: העני, הגר, השכיר, החרש והעיוור.
- לתת דוגמה מחיי היום-יום שלהם למצוות "לא תגנבו", "ולפני עור לא תתן מכשל" ו"לא תלך רכיל".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך מתקרבים: אל ה', אל האנשים שסביבנו ואל הארץ?

בשיעור הקודם ראינו קרבה לה' במשכן. בפרק יט התורה אומרת לכל העם "קדשים תהיו", ומיד מסבירה מה זה אומר: איך קוצרים שדה, איך משלמים לפועל ואיך מדברים על אחרים. קדושה נבנית גם ביחסים בין אנשים.

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח "קדוש" ושואלים: מה עולה לכם בראש? (בית כנסת, ספר תורה, מקום מיוחד, אדם צדיק). מקריאים את יט, ב ושואלים: אם כל העם צריך להיות קדוש, מה צריך לעשות? רושמים כמה השערות בצד הלוח, ומבטיחים לבדוק מה התורה עצמה עונה בפסוקים הבאים.

📖 הסבר למורה

פרק יט פותח בציווי לכל העם: "דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם – קְדֹשִׁים תִּהְיוּ". רש"י מביא שהפרשה נאמרה בהקהל, לכל העם יחד, "מִפְּנֵי שֶׁרֹב גּוּפֵי תוֹרָה תְּלוּיִין בָּהּ". הפרק מלא מצוות קצרות מכל תחומי החיים, ורבות מהן נגמרות במילים "אני ה'" (בפסוקים שבדף: ב, י, יב, יד, טז). כך התורה קושרת את המצוות שבין אדם לחברו אל ה'.

מתנות עניים (פסוקים ט-י): מי שקוצר את שדהו לא קוצר את פאת השדה, כלומר את הקצה שלו. רש"י: "שֶׁיַּנִּיחַ פֵּאָה בְּסוֹף שָׂדֵהוּ". לקט הוא "שִׁבֳּלִים הַנּוֹשְׁרִים בִּשְׁעַת קְצִירָה", ואסור לחזור ולאסוף אותן. בכרם:

עוללות הם אשכולות קטנים ולא מפותחים, ופרט הוא "גַּרְגְּרֵי עֲנָבִים הַנּוֹשְׁרִים בִּשְׁעַת בְּצִירָה". את כל אלה משאירים "לָעָנִי וְלַגֵּר". שימו לב למילה "תַּעֲזֹב": בעל השדה משאיר, והעני בא ולוקח בעצמו.

פסוקים יא-יג עוסקים ביושר בכסף ובעבודה: לא לגנוב, לא לשקר, לא לעשוק. "לֹא־תָלִין פְּעֻלַת שָׂכִיר, אִתְּךָ – עַד־בֹּקֶר": מי שעבד אצלך צריך לקבל את שכרו בזמן, ולא שהכסף "ילון" אצלך עד הבוקר. רש"י מסביר ש"לא תעשק" הוא "הַמַּמְתִּין שְׂכַר שָׂכִיר", כלומר מי שמעכב את השכר.

"לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ – וְלִפְנֵי עִוֵּר, לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל". לפי הפשט, אסור לפגוע במי שלא שומע או לא רואה, גם כשהוא לא יידע מי פגע בו. לכן נאמר כאן "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ": אנשים אולי לא יידעו, אבל ה' יודע. רש"י מרחיב: "לִפְנֵי הַסּוּמָא בְּדָבָר לֹא תִתֵּן עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ". כלומר, גם מי שלא מבין בעניין מסוים הוא "עיוור" בעניין הזה, ואסור לתת לו עצה רעה שנוחה לנו.

פסוקים טו-טז: משפט צדק בלי להעדיף עני או עשיר ("לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל, וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל"), ושני איסורים על הלשון ועל האדישות: "לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" (לא להעביר רכילות) ו"לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ" (לא לעמוד מנגד כשמישהו בסכנה). את פסוקים ג-ח (מורא הורים, שבת, קרבן שלמים) לא קוראים בשיעור הזה; אפשר להזכיר שגם הם חלק מהפרק.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

ויקרא פרק יט, פסוקים א-ב

(א) וַיְדַבֵּר ה', אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר.

(ב) דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם – קְדֹשִׁים תִּהְיוּ: כִּי קָדוֹשׁ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ויקרא פרק יט, פסוקים ט-טז

(ט) וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם, לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר; וְלֶקֶט קְצִירְךָ, לֹא תְלַקֵּט.

(י) וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל, וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט: לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

(יא) לֹא, תִּגְנֹבוּ; וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ, אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ.

(יב) וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי, לַשָּׁקֶר: וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ, אֲנִי ה'.

(יג) לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ, וְלֹא תִגְזֹל; לֹא־תָלִין פְּעֻלַת שָׂכִיר, אִתְּךָ – עַד־בֹּקֶר.

(יד) לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ – וְלִפְנֵי עִוֵּר, לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל; וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, אֲנִי ה'.

(טו) לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל, בַּמִּשְׁפָּט – לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל, וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל: בְּצֶדֶק, תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ.

(טז) לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ, לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ: אֲנִי, ה'.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "קְדֹשִׁים תִּהְיוּ" (יט, ב)

💭 **מפרשים:** רש"י: הפרשה נאמרה לכל העם יחד, "מִפְּנֵי שֶׁרֹב גּוּפֵי תּוֹרָה תְּלוּיִין בָּהּ". רמב"ן (להעשרת המורה): אפשר לשמור על כל האיסורים ובכל זאת להתנהג בלי גבול ולהיות "נָבָל בִּרְשׁוּת הַתּוֹרָה"; "קדשים תהיו" מבקש יותר מהמינימום.

📜 **כתוב:** "וְלֶקֶט קְצִירְךָ, לֹא תְלַקֵּט" (יט, ט)

💭 **מפרשים:** רש"י: לקט הוא "שִׁבֳּלִים הַנּוֹשְׁרִים בִּשְׁעַת קְצִירָה, אֲחַת אוֹ שְׁתַּיִם".

📜 **כתוב:** "לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ" (יט, יג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "זֶה הַמּוֹשֵׁךְ שְׂכַר שָׂכִיר", מי שמעכב את שכרו של העובד.

📜 **כתוב:** "וְלִפְנֵי עִוֵּר, לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל" (יט, יד)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא תִתֵּן עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ", למשל לא לייעץ לאדם למכור את שדהו כדי שאתה תקנה אותה.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "מה זה קדוש?" וקריאת יט, א-ב (5 דקות)
2. קריאה מונחית של פסוקים ט-י: המורה מצייר על הלוח שדה וכרם ומסמן פאה, לקט, עוללות ופרט. שואלים: למי זה נשאר? למה דווקא כך? (8 דקות)
3. תחנות בקבוצות: כל קבוצה מקבלת פסוק אחד (יא, יג, יד, טו או טז), מסבירה במילים פשוטות מה כתוב, את מי המצווה מגינה, ונותנת דוגמה מחיי בית הספר (14 דקות)
4. הצגת התחנות במליאה: כל קבוצה בדקה אחת. המורה מוסיף את רש"י על "ולפני עור" ומסמן שזה פירוש (8 דקות)
5. משימה קצרה: סופרים יחד כמה פעמים מופיעות המילים "אני ה'" בפסוקים שבדף, ושואלים: למה דווקא כאן? (3 דקות)
6. עבודה אישית בדף העבודה (5 דקות)
7. סיכום וכרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למי משאירים את הפאה, הלקט, העוללות והפרט (פסוק י)?

2. מה אסור לעשות עם השכר של פועל (פסוק יג)?
3. מה הם שני האיסורים בפסוק טז?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה לדעתכם התורה מבקשת להשאיר לעני חלק מהשדה, ולא רק לתת לו?
2. למה נאמר "ויראת מאלהיך" דווקא אחרי "ולפני עור לא תתן מכשל"?
3. רש"י אומר ש"עיוור" יכול להיות גם מי שלא מבין בעניין מסוים. תנו דוגמה.

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו מצווה בפסוקים האלה הכי חשובה לדעתכם בכיתה שלנו? נמקו.
2. האם אפשר להיות "קדוש" בלי לעשות שום דבר מיוחד, רק בהתנהגות יומיומית?

🏁 סיכום השיעור

"קדשים תהיו" נאמר לכל העם, והתורה מפרטת מה זה אומר: להשאיר לעני מהשדה ומהכרם, לא לגנוב ולא לשקר, לשלם לפועל בזמן, לא להכשיל את מי שלא רואה או לא מבין, לשפוט בצדק, לא להעביר רכילות ולא לעמוד מנגד. רבות מהמצוות מסתיימות ב"אני ה'": היחס לאדם קשור ליחס לה'.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כתבו מצווה אחת מפרק יט שאני יכול לקיים מחר בבית הספר, ואיך.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- להדגיש את הרעיון שבבסיס תכנית כיתה ה': חוקים חברתיים ומוסריים הם תנאי לחברה תקינה, והחוקים בין אדם לחברו נועדו להגן על החלש.
- אפשר להשוות לחוקים בימינו: חוקי שכר (תשלום בזמן), איסור הונאה, חובת עזרה למי שבסכנה.
- לפתח חשיבה ביקורתית: למה דווקא העני, הגר והשכיר? מי "החלשים" בחברה שלנו?

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- להרחיב ברש"י על "ולפני עור" (עצה שאינה הוגנת) ועל "לא תעשק".
- להזכיר שמתנות עניים הן מצוות התלויות בארץ, ושגם היום יש חקלאים שמקיימים פאה ולקט.
- לחבר ל"קדשים תהיו" כמצווה כללית, ולמדרש שהפרשה נאמרה בהקהל כי "רוב גופי תורה תלויין בה".

💡 הערות למורה

אין צורך לקרוא את כל הפרק; הפסוקים בדף נבחרו כך שיתאימו לתלמידי כיתה ה'. כדאי להכין מראש תמונה של שדה חיטה וכרם ענבים. בתחנות, לעודד דוגמאות מחיי הכיתה (למשל "לפני עור": לא לתת לחבר תשובה לא נכונה בכוונה). רש"י מובא להעשרה ומסומן כפירוש. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

מתנות עניים בציור קצר, התאמה בין מצוות לבין מי שהן מגינות עליו, ספירת "אני ה'", רש"י על "ולפני עור" ומשימה אישית: "קדוש בבית הספר". יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- ויקרא פרק יט, מכון ממרא (נוסח הפסוקים)
- רש"י על ויקרא יט, ספריא
- רמב"ן על ויקרא יט, ב, ספריא
- תכנון שנתי: תנ"ך חמ"ד ביסודי (המרחב הפדגוגי, משרד החינוך)
- הנחיות הפיקוח על הוראת המקרא: תנ"ך ממלכתי בחינוך היסודי, תשפ"ד (PDF, אתר תנ"ך ממלכתי)

מחוון: קדושה בחיי היום-יום: "קדשים תהיו"

1. לכל העם: "אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל".
2. פאה: הקצה של השדה שלא קוצרים. לקט: שיבולים שנופלות בזמן הקציר (אחת או שתיים, לפי רש"י). עוללות ופרט: אשכולות קטנים וענבים בודדים שנשרו בכרם. הכול משאירים לעני ולגר (פסוק י).
3. י: העני והגר. יג: הפועל (השכיר). יד: החרש והעיוור. טז: מי שמדברים עליו (וגם מי שבסכנה).
4. חמש פעמים (בפסוקים ב, י, יב, יד, טז; בפסוק ב "אני ה' אלהיכם"). כל תשובה דומה מתקבלת: ה' רואה, אכפת לו מהחלש, והמצוות בין אדם לחברו הן גם מצוות כלפי ה'.
5. אסור לתת עצה רעה למי שלא מבין בעניין, במיוחד כשהעצה טובה לנו ורעה לו. דוגמה: לייעץ לחבר להחליף משחק חדש במשחק ישן שלי כי "זה שווה". (חשוב לציין שזה פירוש של רש"י; לפי הפשט מדובר גם בעיוור ממש.)
6. לא לעמוד מנגד כשמישהו בסכנה, אלא לעזור או לקרוא לעזרה. דוגמה: ילד נפצע בהפסקה או מציקים לו, וצריך לקרוא למבוגר.
7. הערכה: שתי מצוות מהפסוקים, נכונות (2 נקודות), דוגמה מעשית ומתאימה לכל אחת (2), משפט סיכום מנומק (2).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: בתכנית הלימודים בתנ"ך ליסודי הממלכתי (הנחיות הפיקוח, תשפ"ד) ספר ויקרא נלמד בכיתה ה' לצד ספר במדבר, בנושא "חוקים חברתיים ומוסריים": פרקים יט וכה (א-יג), והמיקוד המומלץ הוא פרק יט. חמ"ד: בתכנון השנתי של תנ"ך חמ"ד חומש ויקרא משויך לכיתה ד' (בכיתה ה' לומדים במדבר ושמואל א), ולכן בחמ"ד היחידה מתאימה לכיתה ד' או לחזרה. ביחידה רש"י להעשרה. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.